

Ljubljana ni klonila nikdar

V petek 18. aprila je bil v veliki sejni dvorani Magistrata zbor medvojnih aktivistov občine Ljubljana Center, na katerem so izvolili nov odbor ter govorili o vprašanih zgodovinskih, socialni in znanstveni problematiki ter sprejeli tudi predlog za podelitev domicila v občini Ljubljana Center.

Iz utemeljitve za predlog povzema, da je Osvobodilna fronta združila v Ljubljani večino prebivalstva ne glede na socialno pripadnost, spol in starost. Osvestila ga je in ga strnila v osvobodilno gibanje, v nevidno fronto brez mej. Usmerila ga je v boj proti okupatorju na vseh področjih in mestih, ker je okupator nameraval s pomočjo domačih izdajalcev pokoriti Slovence z raznimi načini in sredstvi.

Središče življenja in odpora

Območje centra takratne trikrat manjše Ljubljane se zelo sklada z današnjim področjem naše občine. Predstavljalo je urbano središče, pred drugo svetovno vojno. Tu je bil sedež Dravske banovine in v času italijanske in nemške okupacije sedež uprave tako imenovane Ljubljanske pokrajine. Tu so bili centralni oblastni vojaški, policijski, sodni in drugi uradi. Okupatorji in njihovi domači pomagači so imeli v centru mesta sodne in policijske zapore v šentpeterski, belgijski in poljanski vojašnici ter v srednjetehtnični šoli. Tu so bile osredotočene mnoge ustanove, šole, bolnice, denarni zavodi, večina obrtnih delavnic, trgovin in nekaj industrijskih podjetij, torej vse, kar je mesto pridobilo v svojem zgodovinskem razvoju.

Območje današnje občine je ves čas druge svetovne vojne sodilo v okvir delovanja okrožnega odbora KPS in okrožnega komiteja KPS Ljubljana. Že junija 1941 je bil za središče mesta ustanovljen Mestni komitej KPS za njim pa še odbor OF. Področje njune-

Svojo množičnost je OF v centru mesta zagotavljala še s posebno organizacijsko obliko, z matičnimi odbori OF in s tem segla v sleherno enoto ustanov, uradov in podjetij. Poleg splošnih nalog v okviru OF so se matični odbori OF posvečali še posebnim nalogam v okviru ustanov, kjer so delovali. Tako je npr. imel matični odbor OF na italijanski civilni upravi na vsakem od osmih upravnih oddelkov po en odbor s 20 pododbori. Tu so aktivisti OF z bojkotom okupatorjevih odredb in z obveščanjem vodstva OF o svoražnih nakanah močno spodbujali dejavnost italijanskih in kasneje nemških okupatorjev.

Organizacija OF na mestni občini ljubljanski je imela svoj magistratni matični odbor OF s 13 odbori in 30 pododbori, ki so zajeli vse njene urade in komunalna podjetja, mdr. preskrbovalni urad, anagrafski urad, mestno klavnico, plinaro, elektrarno, vrtnarijo, žale, gasilce in reševalce itd. Posebno je bilo pomembno ilegalno izdajanje domovnic in osebnih izkaznic ter živilskih nakaznic. Posebno mesto ima zdravniški matični odbor OF, ki je povezoval 30 odborov po bolnicah in drugih zdravstvenih ustanovah. Pomoč zdravnikov in drugega zdravstvenega osebja ilegalcem, ranjenim partizanom in zapornikom je neprecenljiva. Ravno tako so bili zelo dejavni matični odbori na železnici, pravosodnih ustanovah, denarnih zavodih, Kmetijski družbi, Trboveljski premogokopni družbi ter matični odbori kulturnikov, emigrantov, nameščencev in uslužbencev, ki so združevali nameščence

gali vsem zaprtim in interniranim, ilegalcem in partizanskim borcem; Organi Varnostno obveščevalne službe OF so skupaj z Narodno zaščito na našem področju zaplenili v poslopju mestnega doma vojaške odeje in medicinske torbice, ki so jih poslali partizanskim enotam v okolici mesta v šempeterski kasarni. Finančni kontroli so zaplenili 324 pušk in municijo. V tiskarni Deu na Wolfovi so uničili belogardistično propagandno literaturo in zaplenili tiskarske naprave, v Banco D'Italija so s ponarejenimi dokumenti dvignili milijon lir za potrebe OF, v davčni upravi pa 402.000 lir. Na ulicah centra so organi Varnostno obveščevalne službe OF ustrelili 12 ovaduhov, gestapovcev in fašistov.

Za uspešno dejavnost je partija izdelala mrežo ilegalnih skrivališč-bunkerjev, ki so jih uporabljali za tiskarne, sestanke, skladišča materiala in orožja ter skrivališča za ilegalce. Po doslej zbranih podatkih je bilo v Centru 18 večjih bunkerjev in 59 javk centralne tehnike KPS, predvsem v trgovinah, pri obrtnikih in gostilnah. V centru sta delovali tudi dve ilegalni tiskarni KPS, ki sta bili opremljeni z najodobnejšimi stroji in sta natisnili 600.000 izvodov ilegalne literature. Poleg teh dveh pa je bilo še 6 manjših ciklostilnih tiskarn. Literatura in tiskarski material pa je bil shranjen v 18 večjih ilegalnih skladiščih.

Potreben je bil razvejan in organiziran sistem obveščanja z mnogimi kurirji in javkami, ki so bile, kot je bilo že omenjeno, predvsem pri obrtnikih, trgovcih in v zasebnih stanovanjih. Marsikje in marsikdaj so bile zveze pretrgane in povzročena škoda, a vrzel je bila hitro izpopolnjena, da je boj s sovražnikom tekel še bolj zagnano in preudarno. Radio OF je v centru oddajal na osmih mestih. Tu je bilo 20 množičnih demonstracij in to pred poslopjem italijanske civilne uprave, pred Corpo d'Armata, pred škofijo, zaporji na Miklošičevi itd.

Zaradi uspešnega delovanja OF je okupator vse bolj zaostroval pritisk. Leta 1942 je obdal mesto z bodečo žico, zapiral prebivalce in jih pošiljal v koncentracijska taborišča. Začel je streljati talce, dvesto po številu. V svojem besu jih je 24 ustrelil kar v središču mesta, kot kazen za ubitega narodnega izdajalca in vodjo slovenske reakcije. Jeseni 1943 je Italija kapitulirala.

Maščevanje in zločin tik pred koncem

Nekajdnevna svoboda je omogočila množični odhod več tisoč aktivistov na osvobodeno ozemlje. Z nemško okupacijo se je položaj v mestu vse bolj zaostroval in bolj ko se je približevala rešitev, tembolj se je do skrajnosti zaostroval teror gestapa in združene reakcije, vsake s svojimi računi. Politična policija in črna roka je divje obračunavala z aktivisti. Množično jih je zapirala, mnogi aktivisti, ugledni znanstveniki in kulturni delavci so bili odpeljani neznano kam in pobiti, tako med drugim in Centra dr. Gerlovičin, dr. Šturm, v policijskih zaporih so bili ubiti ing. Kotlušek, dr. Kante, Graselli, Janežičeva, Polutnik in drugi. Višek pa je to divjanje doseglo z zločinom na Turjaku, kjer so tik pred osvoboditvijo 4. maja 1945 pobili 26 vodilnih ljubljanskih aktivistov, med katerimi so bili iz centra dr. Mavricij Neuberger, dr. France Messesnel, Neda Gerzinič, Marica Malahovska, ing. Rihard Sever, ing. Viktor Šuškič, Leopoldina Mekina, dr. Vito Kraigher in drugi. Kljub temu so zdesetkane vrste aktivistov vztrajale do konca in Ljubljana je ponosna pozdravila osvoboditelje. Po doslej zbranih podatkih je s področja Centra padlo v NOV oziroma je okupator pobil 984 članov OF in KPS, od tega 283 iz šol, 263 iz podjetij in 439 s terena.

ANDREJ PREINFALK
LOJZE TRŠAN

IZVIRNO PRAZNOVANJE
1. MAJA MED VOJNO

Ladvice mimo zbeganih okupatorjev

Ljubljana je bila nepokorjeno mesto tudi 1942. in 1943. leta, ko je bila obdana z žico in so prebivalstvo stalno nadzirali italijanski vojaki, policisti in bela garda. V teh dveh letih je OF tudi za 1. maja na izviren način pokazala, kako ne prizna okupatorjeve oblasti.

V akciji ob praznovanju 1. maja 1942 je sodelovalo 250 članov narodne zaščite bataljona Center Gradišče-Poljane-Šentpeter, kjer je bil komandant Franc Sitar-Peter. Na predvečer delavskega praznika je bilo mesto posuto in popisano z gesli, ki so pozivala ljudi k obračunu z okupatorjem.

Posebne naloge so imele tudi borbene skupine, med drugim tudi iz cestnega nadzorstva, podjetja v okviru Mestne občine ljubljanske. Prevertali so dna steklenic za vino-chiantaric, vanje vsuli suho anilinsko barvo in jo, ko so se vozili s tramvajem, v tankem curku raztresali po središču mesta. France Sitar je napisal, da je bila črta na ulici, ki jo je napravil curek iz preluknjane steklenice skoraj neopazna, drugače pa je bilo, ko so se ulice zmocile. Zadostoval je telefonski klic cestnemu nadzorstvu »Janez ali si ti? Tukaj Peter. Poskrbi, da bodo v čimkrajšem času poškrabljene ulice v središču mesta. »Pol ure za tem so se za škropilnim avtomobilom Cestnega nadzorstva pokazale močne rdeče črte.

Tudi na predvečer 1. maja 1943 so delavci cestnega nadzorstva pripravili Italijanom presenečenje. Edvard Prodan je bil dogovorjen v Veliki čolnarski ulici z Vinko Horvatom in Bohutnikom. V zadnji hiši na desni strani ulice pred bregom ljubljanske so dobili šest ladjic, ki so bile dolge okoli 80 centimetrov, izdelane iz ene deske, spredaj ošiljene, zadaj pa ravno odžagane. Vsaka ladjica je imela dve luknji, v kateri sta bili videti palici. Na prvi je bila slovenska zastava, na drugi pa lampijonček v slovenskih barvah, v katerem je gorela sveča. Lampijončke in zastavice je prinesel Prodan, ki jih je dobil v papirnici in tovarni Bonač (današnji Kartonažni).

Ko so imeli vse skupaj, so šli ob bregu naprej proti prulskemu mostu in ob ograji kopališča začeli montirati zastave in lampijončke. Potem so jih pri ograji kopališča spustili po reki.

Sedem ladjic je spustila tudi druga skupina, v kateri so bili Franc Somrak, Jože Pekolj-Brdavs in France Sitar-Peter. V ta namen so v nekdanji sokolski, današnji Praprotnikovi ulici za prulsko šolo postavili nad kanalizacijo barako, pripeljali vanjo ladjice in počakali na 20.45 uro, da se je zmračilo. Poleg tovarišev, ki so sodelovali pri akciji, so bili na levem in desnem bregu ljubljanske člani narodne zaščite.

Vse je šlo po načrtu, vendar so naleteli na sovražnika na katerega niso računali, na veter. Ko so dali ladjice v kanalizacijo, da so po njej odplule v reko, je močan veter oviral izplutje tako, da je šele po dobrih petih minutah plavalo po ljubljanski sedem razsvetljenih ladjic.

Italijani so ladjice kmalu opazili, ker so se mimoidoči ustavljali ob bregu. Bili so zbegani in se v prvem trenutku niso našli. Preganjali so mimoidoče, streljali in metali kamenje na ladjice, ki so vztrajno kljubovale. Nekateri so dosegle celo šentpeterski most. Med mimoidočimi je bilo dosti komentarjev na račun hrabrosti italijanske vojske.

Na predvečer prvega maja zagorijo kresovi v okolici mesta; postavljeni so mlaji, lahko pa bi organizirali tudi spuščanje ladjic po ljubljanski, kar bi bilo prijetno za pogled. Na bregove reke bi pritegnili ljudi in popestrili prvomajska praznovanja.

LOJZE TRŠAN



Delavnice in skladišča na dvorišču starega Figovca so bile važne postojanke osvobodilnega gibanja. Slika je iz predvojnne Ljubljane

ga delovanja je bilo področje današnje občine Center, vendar brez Prul, dela Stare Ljubljane in Starega Vodmata, ki so organizacijsko sodili v okvir drugih rajonov. Ta komite in odbor so vodili sekretarji, prekaljeni predvojni komunisti, najprej Zdenka Kidrič, za njo pa Vida Tomšič in Dušan Bravničar.

Široka mreža Osvobodilne fronte

Silen revolucionarni razmah OF je močno povečal število članov KPS, ki so jih pritegovali iz vrst OF in SKOJ-a, tako da je spomladi 1942 delovalo na področju Centra 30 partijskih celic in birojev, ki so združevali člane v pomembnih ustanovah, uradih, podjetjih in po strokovnih organizacijah. Rajone so vodili rajonski komiteji KPS in rajonski odbori OF. Rajoni so se delili na kvarte in terene, ki jih je bilo maja 1942 v centru kar 1129. Poleg teh pa so delovali še ulični odbori in grupe OF, v večjih hišah pa še hišni odbori OF.

in večino lastnikov trgovin in obrtnih delavnic, ter učiteljski matični odbor, ki je združeval prosvetne delavce ljubljanskih šol, ki so se skupaj z mladino borili proti okupacijski raznarodovalni politiki. Povsod so bile razvite vse dejavnosti OF in partije, zbiranje materialnih in finančnih sredstev za potrebe NOB, pomoč zapornikom in internirancem, obveščanje, razdeljevanje literature itd.

Odpor v vseh celicah življenja

Množičen polet OF v letu 1942 je omogočil, da so se razvile in utrdile tudi druge množične organizacije OF, kot so Delavska enotnost, katere odbori so delovali v vseh štirih podjetjih v centru, pri Slamiču, Šumiju, Bonaču in Hribarju; Narodna zaščita je imela v obdobju pred kapitulacijo Italije v centru svoj bataljon, v katerega je bilo vključenih 855 zaščitnikov, od tega 534 ženske, odbori Antifašistične zveze in Slovenske narodne pomoči so poma-